

Néhány megjegyzés az önrendelkezési jogról

A népeket és nemzeteket megillető önrendelkezési jog számos tudományosan érdekes és gyakorlati szempontból napjainkban igen aktuális kérdést foglal magában, amelyek közül a jelen tanulmányra megszabott szűk leadási határidő és terjedelmi keretek között mindössze hármat kívánok megvizsgálni: először az önrendelkezési jog *eredetét és keletkezését*, másodsor, hogy *jogi vagy politikai elvnek* kell-e tekinteni, és harmadszor azt a kérdést, hogy mi az önrendelkezési jog *tartalma*.

I.

A népeket és nemzeteket megillető önrendelkezési jog keletkezését illetően a nemzetközi jog tudományában különböző nézetekkel találkozunk. Ez talán azzal is összefügg, hogy a politikusok sokat hivatkoztak erre az elvre, az azonban az állami gyakorlatban nem nagyon érvényesült. Egyesek szerint az önrendelkezési jog első megjelenését 1860-ra lehet visszavezetni, ekkor rendeztek népszavazást Savoya és Nizza kérdéséről, azaz a terület Franciaországhoz való csatolását az ott élők akaratától tették függővé. Ezen a nézeten van J. Delbrück¹ vagy D. Thüerer².

A terület elcsatolás népszavazáshoz kötése igen kivételes megoldás volt, mint W. E. Hall angol jogász 1895-ben megjelent könyvében megállapította, nincs arra szabály a nemzetközi jogban, hogy az átcsatolás előtt meg kell ismerni a területen élők akaratát.³

A népszavazáshoz kötött terület átcsatolás *valóban az önrendelkezési jog egyik gyakorlati megnyilvánulása*, ám ha elsősorban vagy csupán ezt jelentené az önrendelkezési jog, úgy ilyen jogról még ma sem beszélhetnénk,

¹ J. Delbrück: Selbstbestimmung und Völkerrecht. Jahrbuch für Internationales Recht, 1967. 182. p.

² D. Thüerer: Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Mit einem Exkurs zur Jurafrage, Bern, 1976. 18. p.

³ W. E. Hall: A Treatise on International Law. Oxford 1895. Fourth Ed. 49. p.

tekintve, hogy ma *semmilyen nemzetközi jogszabály sem írja elő, hogy államterület elcsatolása esetén ki kell kérni az ott élők véleményét.*⁴

Az önrendelkezési jognak ez az aspektusa ennél fogva éppolyan embrionális állapotban van, mint száz évvel ezelőtt volt.

Mások szerint az önrendelkezési jog az első világháborút lezáró békekonferencián került említésre, M. K. *Nawaz* szerint erre az elvre Woodrow Wilson amerikai elnök hivatkozott először 1918. január 8-án tartott beszédében.⁵ Az önrendelkezési jogot Wilson elnökre vezeti vissza C. *Economides*,⁶ erre az álláspontra helyezkednek közös tankönyvükben J. D. *González Campos* – Sánchez *Rodriguez* – M. Paz *Andrés Sáenz de Santa María*⁷ és mások is.⁸

Bibó István nem köti ugyan kifejezetten Wilson személyéhez az önrendelkezési jogot, de az szerinte is az első világháború után jelent meg és úgy látja, hogy az a monarchikus-feudális legitimitás helyébe lépett.⁹

Wilson nevezetes 14 pontjában ugyan nem szerepelt *expressis verbis* az önrendelkezési jog, de van egy kitétel, melyet az önrendelkezés elve megjelenésének is lehet tekinteni. Az V. pont ugyanis így szól: „Az összes gyarmati igények szabad, elfogulatlan és teljes pártatlan rendezése annak az elvnek szigorú betartása alapján, hogy a szuverenitás idevonatkozó kérdéseinek eldöntésénél az érdekelt lakosság érdekei ugyanolyan súllyal esnek latba, mint annak a kormánynak méltányos érdekei, melynek igényei jogosságát el kell bírálni.” Ez a koncepció azonban a párizsi békekonferencián jelentős szerepet játszó gyarmatosító hatalmak (Franciaország és Nagy-Britannia) ellenállása miatt egyáltalán nem érvényesült a rendezésben.

J. *Crawford* úgy látja, hogy az önrendelkezési jogot a bolsevik forradalomra és az első világháború utáni békeszerződésekre lehet visszavezetni.¹⁰ Nézetem szerint a békeszerződések csak igen csekély szerepet

⁴ Lásd erről Satpal *Kaur*: Self-Determination in International Law. The Indian Journal of International Law, 1969. 479–481. p.

⁵ M. K. *Nawaz*: The Meaning and Range of the Principle of Self-Determination. Duke Law Journal, 1965. 82–83. p.

⁶ C. *Economides*: Le Droit des Peuples à disposer d'eux-mêmes. Revue Hellénique de Droit International, 1957. 298. p.

⁷ J. D. *González Campos* – L.I. *Sánchez Rodriguez* – M. Paz *Andrés Sáenz de Santa María*: Curso de Derecho internacional público. Oviedo 1983. Vol. I. 601. p.

⁸ Így S. V. *Mallison* – W. T. *Mallison* szerint W. Wilson fogalmazta meg először az önrendelkezést, mint az I. világháború utáni rendezésre irányadó normát. (The Juridical Bases for Palestinian Self-Determination. in: The Palestine Yearbook of International Law, 1984. 38. p.; R. A. *Remiro Brotons* spanyol professzor az elv szülőatyjának egyrészt Wilson elnököt, másrészt a marxizmus-leninizmust tartja. (A. *Remiro Brotons*: Derecho internacional público I. Principios fundamentales, Madrid, 1983. 108. p.)

⁹ *Bibó* I.: A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Válogatott tanulmányok 1935–1979. IV. kötet, Budapest, 1990. 326. p.

¹⁰ J. *Crawford*: The Creation of States in International Law. Oxford, 1979. 85. p.

játszottak az önrendelkezési jog kialakulásában, ellenben valóban nem elhanyagolható az a hatás, amelyet az Oroszországban 1917. november 2-án kiadott dekrétum (valójában törvény) gyakorolt az önrendelkezés intézményére.

Ezt a dekrétumot Lenin és Sztálin írták alá és tartalmát tekintve *Lenin koncepcióját fejezte ki*, mely ugyan kétségtelenül bizonyos propaganda céljából került meghirdetésre, de sokkal egyértelműbb és radikálisabb volt, mint a Wilson-i felfogás és időben is megelőzte azt. Lenin 1914-ben megjelent, a nemzetek önrendelkezési jogáról írt művében az önrendelkezés alatt az önálló államalakítást értette és ezt nemcsak Európában, hanem a függő országokra, így Ázsiára is alkalmazni kívánta.¹¹

Ennél fogva az *Oroszország népeinek jogairól* a Szovjetek második kongresszusa által kiadott dekrétumban Oroszország minden népének egyenlőséget és szuverenitást ígért, mely magába foglalta az önálló állam alkotásának jogát is, ezenkívül szabad fejlődést ígért azoknak a nemzeti kisebbségeknek és etnikai csoportoknak is, amelyek Oroszország területén élnek.¹²

Maga az önrendelkezés kifejezés először 1905-ben az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt programjában fordult elő, hivatalosan is Oroszországban használták először, éspedig M. *Pomerance* szerint a bolsevikok nyomására az Ideiglenes Kormány említette, mint békecélt 1917. április 9-én.¹³

A szovjet állam által kiadott dekrétum ugyan nem volt nemzetközi dokumentum, de mégis jelentős hatása volt. Mint G. *Schwarzenberger* megállapítja, az amerikai elnök az önrendelkezési jogot szövetségesei követelésére hirdette meg, hogy ezzel is tompítsa a bolsevik propagandát, mely minden elnyomott nemzet önállósodására hívott fel.¹⁴

W. Wilson elnök ennek az elvnek megfelelően ugyan 1917 májusában kijelentette, hogy „...egyetlen népet sem lehet arra kényszeríteni, hogy egy olyan szuverenitás alatt éljen, amely alatt nem akar élni...”¹⁵, az *elnök nyilatkozata azonban pusztán politikai deklaráció maradt*. Mint H. S. *Johnson* helyesen megállapítja, az *önrendelkezés elve nem került bele a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányába*, csupán a legyőzött államok feldarabolására és gyarmataik mandátum alá helyezésére használták fel, de egyetlen esetben sem ismerték el érvényesnek a győztesek gyarmataira vonatkozóan.¹⁶

¹¹ Lásd: V.I. *Lenin*: Összes művei. 20. kötet, Budapest, 1955. 407–410. p.

¹² A dekrétum orosz szövegét és annak német fordítását közli: Die Entstehung der UNO, Dokumente, Band I. Berlin 1977. 70–72. p.

¹³ M. *Pomerance*: The United States and Self-Determination: Perspectives on the Wilsonian Conception. The American Journal of International Law (később idézve AJIL) 1976. 2. p. 5. sz. jegyzet

¹⁴ G. *Schwarzenberger*: Power Politics. 3rd. Ed. London 1964. 454. p.

¹⁵ „...no people must be forced to live under a sovereignty under which it does not wish to live...” Idézi J. *Delbrück*: i.m. 185. p.

¹⁶ H. S. *Johnson*: Self Determination within the Community of Nations. Leyden, 1967. 34. p.

A német és török gyarmatok mandátum alá helyezése sem jelentett természetesen önrendelkezést¹⁷, a mandátum pusztán a *gyarmatosítás* egyik, igaz nemzetközileg ellenőrzött formája volt, a függetlenség megadására semmilyen konkrét jogi kötelezettség nem létezett.

Az önrendelkezés elve ilyen módon elsősorban *Európára* vonatkozott, ott is a *batárok megállapítására*, de ott sem érvényesült maradéktalanul.

Korlátozott mértékben a határok megállapításánál ugyan Németország esetében több helyen alkalmaztak népszavazást, így került Belgiumhoz Eupen és Malmedy, Schleswig-Holstein északi része Dániához vagy Felső-Szilézia keleti része Lengyelországhoz, de teljesen mellőzték ott is népszavazást Danzig, a Memel-vidék, Elzász-Lotharingia és Posen tartomány esetében. Ausztriában már csak Klagenfurt környékén alkalmaztak népszavazást, míg ettől keletre, így *Magyarországon a békeszerződés már sehol sem írt elő népszavazást*, noha ezt a magyar delegáció erőteljesen követelte, meghallgatása idején azonban már a békeszerződés szövege készen volt, amin az antant hatalmak természetesen nem akartak változtatni. Teljesen hamis volt azon állítás is, hogy az első világháború után a soknemzetiségű államok helyén „nemzeti államokat” hoztak létre, így az Osztrák-Magyar Monarchia megszüntetését H. Kissinger azzal indokolta, hogy létezésének fenntartása „...összeegyeztethetetlen volt a nemzeti önrendelkezéssel, az új nemzetközi rend legitimált elvével”.¹⁸

Ez csak akkor lenne igaz, ha a Monarchia romjain létrehozott új államok tényleg nemzeti államok lettek volna, ez azonban nem így volt, pl. a volt osztrák és magyar területekből kialakított Csehszlovákiában az 1921. évi csehszlovák népszámlálás szerint a 13.613 ezer lakosból 48,9 % volt cseh, 15,4 % volt szlovák, a németek aránya elérte a 22,9 %-ot, ezenkívül 5,5 % magyar, 3,4 % ruszin élt ott, míg a lakosság többi része román, lengyel, zsidó és egyéb nemzetiségű volt. Nem volt nemzeti állam az újból létrehozott Lengyelország sem, 27,189 millió lakosából csak 69,2 % volt lengyel, ezenkívül 3,202 millió jidisül és héberül beszélő zsidó, 3,898 millió ukrán, 1 millió belorusz, 1,7 millió német élt ott, a lakosság többi része litván, orosz, cseh és szlovák nemzetiségű volt. Hasonlóan nem lett nemzeti állam Nagy-Románia sem, melynek a háború előtti 130 000 négyzetkilométeres területét 294 000 négyzetkilométerre, lakosságát pedig 7,234 millióról 16,5 millióra növelték a békeszerződések. Ennek a lakosságnak a hivatalos román népszámlálás után is csak 72 %-a volt román, a többi magyar (9,2 %), német (4,4 %), ukrán, török, bulgár, tatár, lengyel, szlovák és szerb nemzetiségű volt. Igazán *nemzeti államok legfeljebb a legyőzöttek lettek*, így pl. Ausztria lakosságából a háború előtt csupán 34,7 % volt német, míg ez a szám a Saint-Germain en Laye-ban kötött béke után több mint 97 %-ra növekedett. Hasonlóan, a Trianon utáni Magyarországon a magyarság aránya 92.1 %-ra növekedett, ez az arány a két bécsi döntés, a Kárpátalja és a Délvidék visszacsatolása után még mindig 77,5 % volt.

¹⁷ Hasonlóan M. Pommerance: i.m. 4. p.

¹⁸ H. Kissinger véleményét idézi: S. V. Mallison – W. T. Mallison: i.m. 38. p.

A népeket és nemzeteket megillető önrendelkezés ebben az időben tehát *pusztán politikai elv* volt, amit a győztesek saját érdekeiknek megfelelően értelmeztek és alkalmaztak. Az önrendelkezési jog alkalmazása — még jó szándék esetén is — feltételezte volna az államférfiak részéről Európa földrajzi, etnikai, történelmi körülményeinek ismeretét, de némely államférfinál ez is hiányzott. Az önrendelkezési jogot hirdető Wilson elnök pl. arra a szemrehányásra, hogy miért csatoltak három millió németet Csehszlovákiához azzal védekezett, hogy Mašaryk soha nem mondta neki, hogy ilyen sok német kerül az új csehszlovák államba...¹⁹

Más államférfiak, akik Európában éltek, nem voltak ennyire tájékozatlanok és naivak, de az önrendelkezési jog tényleges alkalmazása nem felelt meg céljaiknak, vagy a korábban kötött titkos szerződéseknek. (Ilyen titkos szerződés volt pl. az 1916. augusztus 18-án Bukarestben aláírt egyezmény, amelyben Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország és Olaszország megígérte Romániának, hogy amennyiben hadba lép volt szövetségesei ellen, úgy megkapja Bukovinát, Erdélyt és a Bánátot.) Az első nemzetközi szerződés, amelyben az önrendelkezési jog kifejezés megjelent, az 1920. február 2-án *Észtország és Szovjetoroszország* között Tartuban (régi neve Dorpat) aláírt *békeszerződés* volt, ennek II. cikkelye kimondta: „Az OSZFSZK által meghirdetett elvből kiindulva, hogy minden népnek joga van a szabad önrendelkezésre, egészen attól az államtól való elszakadásig, amelyhez tartozik, Oroszország elismeri az észt állam feltétel nélküli függetlenségét és önállóságát”²⁰

Hasonló rendelkezést tartalmazott a Szovjet-Oroszország és Litvánia között 1920. július 12-én aláírt békeszerződés 1. cikke, valamint a Lettországgal 1920. augusztus 11-én kötött békeszerződés 21. cikke is.²¹

Húsz évvel később azonban a Szovjetunió mindhárom balti államot erőszakkal „csatlakoztatta” az unióhoz, függetlenségüket valószínűleg csak a polgárháború és az intervenció miatti szorult helyzetében ismerte el, egy merőben más történelmi helyzetben, 1940-ben mindenesetre már a birodalom növelése állt politikája előterében.

Az első többoldalú és a nemzetközi közvéleményt kifejező nemzetközi okmány, amelyben (ha nem is szerepel expressis verbis az önrendelkezési jog kifejezés) utalás történik az önrendelkezésre az 1941. augusztus 14-én kiadott *Atlanti Karta*. Ebben az Egyesült Államok elnöke és a brit miniszterelnök — többek között — megállapodtak abban, hogy „... nem kívánnak semmiféle olyan

¹⁹ Lásd erről M. Pomerance: i.m. 5. p.

²⁰ Lengyel I.: Oroszország-Szovjetunió 1917–1939. Budapest, 1992. 51. p.

²¹ Lásd J. H. W. Verzijl: *International Law in Historical Perspective*. Leyden, 1968. Volume I. 322. p. 1. sz. lábjegyzet. Az önrendelkezési jog elismerését tartalmazták Szovjet-Oroszország más szerződései is, így a Perzsiával 1921. február 26-án kötött szerződés IV. cikke, az Afganisztánnal 1921. február 28-án kötött szerződés IV. cikke, vagy a Törökországgal kötött 1921. március 21-i szerződés IV. cikke is. (Vö. V. David — V. A. Vaszilenko: *Mehanizm ohrani mezsudunarodnogo pravoporjadka*. Brno, 1986. 41. p.)

területi változásokat, amelyek nem egyeznének meg az érdekelt népek szabadon kifejezett óhajával".²²

Az Atlanti Kartát ugyan nem mindenki tekinti nemzetközi szerződésnek,²³ de ennek nincs jelentősége, mert a kétségkívül nemzetközi szerződésnek tekinthető és 26 állam által aláírt *Egyesült Nemzetek Nyilatkozata* — amely a Hitler-ellenes koalíció létrejöttének okmánya — megerősíti az Atlanti Kartát. Az ENSZ nyilatkozata ugyanis így kezdődik: „Az alulírott kormányok magukévá téve a céloknak és elveknek közös programját, amelyet az Amerikai Egyesült Államok elnökének, valamint Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság miniszterelnökének 1941. augusztus 14-én kelt Atlanti Charta néven ismert közös nyilatkozata foglal magában...” Ennek dacára a „népek szabadon kifejezett óhajával” összekötött területi változásokra való törekvés nem több, mint egy *jogszabályban kifejezett program, azaz konkrét kötelezettségvállalás nélkül tett szándéknyilatkozat* és ugyanez mondható el az ENSZ Alapokmányáról is, mely két helyen említi az önrendelkezési jogot. Az Alapokmány 1. cikkének 2. bekezdése megállapítja, az ENSZ célja, hogy „...a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze...”. Ezenkívül az 55. cikk — mely a nemzetközi szociális és gazdasági együttműködésről szól — említi még az önrendelkezési jogot, megállapítván: „Abból a célból, hogy létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek, az Egyesült Nemzetek elő fogja mozdítani...”

Az Alapokmány idézett rendelkezései, és más korábbi nemzetközi jogszabályok sem rögzítik azonban, hogy mit kell az önrendelkezési jog tartalma alatt érteni, hogy azt ki és milyen eljárás során érvényesítheti. Az önrendelkezési jogra vonatkozó alapokmányi rendelkezések így tipikus megnyilvánulásai a *Buza László által programjellegű normáknak* nevezett nemzetközi jogi szabályoknak. Az említett szerző szerint a programjellegű normák „... olyan az államok egymás közti magatartására vonatkozó szabályok, amelyek az államok jövőbeni magatartásának bizonyos általános elveit formulázzák, alanyi jogokat nem statuálnak és nemzetközi eljárás útján kikényszeríthető kötelezettséget nem állapítanak meg. Az államok ezeket az elveket mint olyanokat ismerik el, amelyeket eljárásukban figyelembe vesznek, erre kötelezettséget is vállalnak.”²⁴

²² Az Atlanti Karta magyar szövegét lásd *Halmosy Dénes*: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, 1983. 527. és köv. p.

²³ Így ezzel kapcsolatban *E. Menzel* megállapítja: „Die Atlantik-Charta wurde nicht als völkerrechtlicher Vertrag behandelt.” (Vö. *E. Menzel*: Die Vereinten Nationen und das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Jahrbuch für Internationales Recht 1962. 270. p. 1. sz. jegyzet.)

²⁴ *Buza László*: A törvényesség és az igazságosság elve a nemzetközi jogban, *Acta Juridica et Politica*, Tomus III. Fasc. 1. Szeged, 1957. 19 p.

A programjellegű normák Buza szerint jogszabályok, azokban jogilag kötelező ígéret van, de nem teljes értékű jogszabályok, itt a jogalkotás még kezdeti stádiumban van, de amelyet később szerződéses vagy szokásjogi jogalkotás követ és ezek a konkrét jogszabályok a programjellegű normákra mint vázra fognak lerakódni.²⁵

Azt, hogy az ENSZ Alapokmánya nem tartalmazott konkrét kötelezettséget az önrendelkezési jogra a történelmi körülményekkel lehet magyarázni. Az Atlanti Karta egyik megfogalmazója, W. Churchill brit miniszterelnök úgy értelmezte a Kartának az önrendelkezésre vonatkozó tételét, hogy az csak „a náci iga alatt levő európai nemzetekre” vonatkozik és nem érinti a brit gyarmatokat.²⁶

Ennek megfelelően a Dumbarton Oaks-ban kidolgozott javaslat — amit aztán San-Francisco-ban az Egyesült Nemzetek értekezlete elé terjesztettek — *egyáltalán nem tett említést az önrendelkezési jogról.*²⁷

Ezt azonban kibővítette a négy nagyhatalom által 1945. május 5-én elfogadott módosító tervezet, amelyben a Szovjetunió javaslatára az önrendelkezési jogot is tartalmazó végleges szöveg található.²⁸

A szovjet képviselő ugyanis azt szeretete volna, hogy a gyámsági területekre vonatkozó rendelkezésekbe bekerüljön a teljes függetlenség elnyerése, mint a gyámsági rendszer célja, vagy legalább ez mint alternatíva szerepeljen, ezt tartalmazta az 1945. május 11-én benyújtott és a gyámsági rendszerre vonatkozó szovjet módosító javaslat.²⁹ A gyámság gyakorlását azonban elsősorban a győztes hatalmak kapták meg³⁰ és nem volt érdekük, hogy

²⁵ Buza L.: i.m. u.o.

²⁶ Vö. H. S. Johnson: i.m. 35. p. és T. S. Rama Rao: The Right of Self-Determination: Its Status and Role in International Law. Internationales Recht und Diplomatie, 1968. 20. p.

²⁷ Az 1. cikk 2. pontjának angol szövege, mely az ENSZ céljairól szól ekkor a következő volt: „2. to develop friendly relations among nations and to take appropriate measures to strengthen international peace.” (Lásd: E. Menzel: i.m. 273. p., Satpal Kaur: i.m. 486. p.)

²⁸ Lásd E. Menzel: i.m. 274. p., Satpal Kaur: i.m. 483. p., Sz. B. Krilov: Materiali k isztorii OON. Moszkva, 1959. I. kötet 90. p.

²⁹ A javaslat 2. pontja szerint a gyámsági rendszer célja: „a) elősegíteni a nemzetközi békét és biztonságot; b) hozzájárulni a gyámság alá helyezett területek és azok lakossága politikai, gazdasági és szociális fejlődéséhez, következésképpen ezen területek lakosságának aktív közreműködésével előkészíteni azok önkormányzatát és önrendelkezését, melynek célja meggyorsítani a teljes nemzeti függetlenség elérését...” (Kiemelés az orosz eredetiben — N.K.) A módosító javaslat szövegét lásd: Szovjetszkij Szozuz na mezsduunarodnih konferencijah perioda Velikoj otecsestvvennoj vojni 1941–1945. Tom V. Konferencija Objedinennih Nacij v Szan-Franciszko, Szbornik dokumentov, Moszkva, 1984. 388–389. p.

³⁰ Ez alól egy kivétel volt Olaszország, mely 10 évre gyámságot szerzett volt gyarmata, Szomália fölött, ám mivel II. Viktor Emmanuel olasz király és a hadsereg nagyobb része az olasz hadiflottával együtt átlát 1943-ban a szövetségesek oldalára, így ha nem is mint szövetséges, hanem mint „együtt hadviselő fél” kedvező elbánásra tarthatott igényt, azaz ezzel jutalmazták korai átállását.

ezek a területek belátható időn belül függetlenek legyenek, így inkább elfogadták az önrendelkezési jognak a célok és elvek közötti, semmire sem kötelező említését. Ezzel szemben az Alapokmánynak a 73. cikke, amely az önkormányzattal nem rendelkező területekre (azaz a győztesek gyarmataira vonatkozik) egyáltalán nem használja az „önrendelkezés” kifejezést, az igazgató hatalom csupán arra van kötelezve, hogy „... az egyes területek és népeik különleges viszonyainak és előrehaladottságuk különböző fokának megfelelően kifejlesszék ezek *önkormányzati képességét*, (saját kiemelésem – N.K.) vegyék tekintetbe a szóban lévő népek politikai törekvéseit és támogassák őket szabad politikai intézményeik fokozatos kifejlesztésében; ...” A gyámsági rendszerre vonatkozó 76. cikk pedig a gyámság céljaként az önkormányzati képesség mellett *vagyilagosan* említi a függetlenség elnyerésének lehetőségét. Mindebből következik, hogy az *önkormányzati képesség* nem volt azonos az Alapokmány megfogalmazása idején a függetlenség megszerzésével. Éppen ezért az „önkormányzat” kifejezést Shukairy, Szaudi-Arábia ENSZ képviselője 1960-ban „erőtlennek, silánynak és nyomorúságosnak” (miserable) minősítette.³¹

Arra nézve pedig, hogy mit kell az Alapokmány 1. és 55. cikkében foglalt önrendelkezés alatt érteni, a történeti értelmezés ad útmutatást. A san-franciscoi konferencián az 1. cikkel foglalkozó albizottság 1945. május 15-i üléséről szóló jelentés leszögezi, hogy az ENSZ célkitűzésének minősülő önrendelkezés elve *csak a népeknek az önkormányzatához való jogát jelenti és nem az elszakadás jogát*.³²

II.

Az önrendelkezési jog értelmezését a részletes szabályozás hiányán kívül megnehezíti az ENSZ Alapokmány megfogalmazási pontatlansága is. Az Alapokmány ugyanis igen gyakran az állam helyett a „nemzet” kifejezést használja, sőt az angol nyelvű szöveget bírálva H. Kelsen úgy látja, hogy mivel az 1. cikk 2. pont az államok közötti kapcsolatokra vonatkozik, így a „népek” (peoples) kifejezés is államot jelent itt, mivel szerinte egyenlő jogai csak államoknak lehetnek.³³

Ha viszont a „peoples” kifejezés az 1. cikk 2. pontjában ugyanazt jelenti, mint a „nemzet” (nation) kifejezés a bevezetésben, úgy Kelsen szerint a „self-

³¹ Vö: Satpal Kaur: i.m. 501. p.

³² „Concerning the principle of self-determination, it was strongly emphasized on the one side that this principle corresponded closely to the will and desires of peoples everywhere and should be clearly enunciated in the Charter; on the other side, it was stated that the principle conformed to the purposes of the Charter only insofar as it implied the right of self-government of peoples and not the right of secession.” (E. Menzel: i.m. 275. p.)

³³ H. Kelsen: „Therefore the term 'peoples' too – in connection with 'equal rights' – means probably states, since only states have 'equal rights' according to general international law.” The Law of the United Nations, New York, 1951. 52. p.

determination of peoples" egyszerűen csak az államok szuverenitásával azonos.³⁴ Az ENSZ Alapokmány kifejezésbeli pongyolaságai és jogi szakszerűtlensége tényleg kétségesse teheti, hogy az önrendelkezés valójában államokra vagy nemzetekre vonatkozik-e?

Ha azután az ENSZ Alapokmánya utáni időszak állami gyakorlatát vizsgáljuk, úgy kétségtelenné válik, hogy az önrendelkezési jog ténylegesen nem érvényesült. Az Atlanti Kartából az következett volna, hogy a háború utáni területi változásokat *népszavazással* kellett volna összekötni minden olyan esetben, ahol az új államhatárok nem esnek egybe a néprajzi határokkal. Népszavazás helyett azonban egyszerűen *kitelepítették* az eredeti lakosságot, így a Szovjetunióhoz és Lengyelországhoz csatolt területekről, valamint Csehszlovákiából, Jugoszláviából és Magyarországról összesen tizenhárom millió németet telepítettek ki. Ez a *kollektív bűnösség* antihumánus és jogilag igazolhatatlan elvének alkalmazását jelentette, amely nem fér össze sem az ENSZ Alapokmányával, sem az alapvető emberi jogok intézményével. Meg kell említeni azt is, hogy bár a Szovjetunió igen jelentős szerepet játszott az önrendelkezés nemzetközi jogi kialakulásában, a szovjet állam belső gyakorlatában — az 1920-as éveket leszámítva — ez az elv már egyre kevésbé érvényesült, sőt a második világháború idején *itt is a kollektív bűnösség elvét* alkalmazták, egész népeket vagy népcsoportokat telepítettek ki Szibériába a németekkel való együttműködés vádjával, így ilyen sorsra jutottak a volgai németek, a krimi tatárok vagy számos kisebb, kaukázusi népcsoport. A nagyhatalmak közötti, világháború utáni vetélkedés ezenkívül kettészakította Németországot, Koreát és Vietnámot, ami ezen államok népei önrendelkezési jogának sárbatiprását jelentette.

Az Alapokmány rendelkezéseinek homályos szűkszavúsága és az elvet teljesen negligáló állami gyakorlat miatt teljesen érthető, hogy a nemzetközi jog tudománya — különösen az ENSZ tevékenységének kezdeti időszakában — az önrendelkezésben *csupán politikai elvet* látott. Így L. Goodrich és E. Hambro az ENSZ Alapokmányáról 1946-ban írt nagy művükben az önrendelkezést az Atlanti Kartában kifejezett morális elvnek tekintik,³⁵ H. Kelsen pedig egyenesen belső politikai elvnek minősíti az önrendelkezést.³⁶ F. Berber német jogász az önrendelkezést nagy kézikönyvében a külpolitikai elvek között említi,³⁷ politikai elvet lát az önrendelkezésben J. Delbrück,³⁸ G. Dahm,³⁹ A. P. Sereni⁴⁰ is.

³⁴ H. Kelsen: i.m. u.o.

³⁵ L. Goodrich — E. Hambro: Charter of the United Nations. Boston, 1946. 255. p.

³⁶ Self-determination of the people usually designates a principle of internal policy..."

(H. Kelsen: i.m. 51. p.)

³⁷ F. Berber: Lehrbuch des Völkerrechts. I. Band: Allgemeines Friedensrecht, München, Berlin 75 p.

³⁸ J. Delbrück: i.m. 207–208. p.

³⁹ G. Dahm: Völkerrecht. Stuttgart, 1960. Band I. 390–391. p.

⁴⁰ A.P. Sereni „tisztán politikai" (puramente politico) elvként emlegeti az önrendelkezést (Diritto Internazionale I., II. Organizzazione Internazionale, Sezioni Prima, Milano, 1958. 293. p.

A. Verdross és B. Simma szerint az önrendelkezési jog csupán *lex imperfecta*,⁴¹ míg J. M. Ruda argentin jogász, L. A. Podesta Costa nagy tankönyvének átdolgozója az önrendelkezési jogot a gyarmati rendszer megszűntetése „fő ideológiai eszközeként” (el instrumento ideologico principal) fogja fel.⁴²

Ez a felfogás, mint H. Neubold helyesen megállapítja, egybeesett a nyugat-európai államok hivatalos álláspontjával,⁴³ ehhez azonban nem árt hozzátenni, hogy itt *főleg gyarmattartó vagy azokkal szövetséges államok képviselőiről* van szó. Így pl. Juvigny, Franciaország delegátusa a Gazdasági és Szociális Tanács 1952. július 30-án tartott ülésén az önrendelkezési jogot „nyilvánvalóan” (éminemment) politikai elvnek minősítette,⁴⁴ hasonlóan nyilatkozott 1952-ben Nagy-Britannia képviselője is az ENSZ Közgyűlésének III. számú Főbizottságában, vagy 1953-ban az Emberi Jogi Bizottságban (Commission on Human Rights), ahol kijelentette, hogy az önrendelkezés politikai elvét alá kell rendelni a béke fenntartása elvének.⁴⁵

A későbbiek során azonban a helyzet megváltozott. Mint Bibó I. megállapítja, a második világháború után a gyarmatbirodalmak „... mindinkább elvesztették képességüket és bátorságukat ahhoz, hogy a faji felsőbbség és gyarmati hódítás jogcímén bírt területeiket megtarthassák.”⁴⁶

A gyarmatosítás elleni felszabadító mozgalmak ugyanakkor támogatást kaptak a Szovjetuniótól és a szocialista államoktól, majd a már felszabadult gyarmatokból lett új államoktól is, ez utóbbiak száma gyorsan növekedett és ennek eredményeként az *ENSZ összetétele jelentősen megváltozott*. Mindez kihatott az önrendelkezési jog nemzetközi megítélésére is. 1945-ben az ENSZ 51 alapító tagjából csak négy állam volt afrikai, míg Ázsiát 9 tagállam képviselte. 1955-ben újabb 25 államot vettek fel, ezek jórészt volt gyarmatok és európai szocialista államok voltak. 1960 tekinthető Afrika évének, amikor tömegesen váltak függetlenné a volt afrikai gyarmatok és így újabb 10 év elteltével, 1965-ben az ENSZ 114 tagállamából már 60 volt az afrikai, ázsiai és közel-keleti tagállamok száma, így az ENSZ-ben ők kerültek többségbe. Ezek a jórészt volt gyarmati államok első értekezletüket 1955-ben *Bandungban* tartották, ahol a kiadott közös közlemény szerint az ott résztvevő 29 állam kinyilvánította: „a) a gyarmati

⁴¹ A. Verdross – B. Simma: *Universelles Völkerrecht*, Berlin, 1976. 255. p.

⁴² L. A. Podesta Costa – J. M. Ruda: *Derecho internacional público*. Buenos Aires, 1979. 61. p.

⁴³ H. Neubold – W. Hummer – Ch. Schreuer: *Österreichisches Handbuch des Völkerrechts*. Wien, 1983. Band I. Textteil, 285. p.

⁴⁴ Vö. A. Ch. Kiss: *Répertoire de la Pratique française en matière de droit international public*. Paris, 1962. Tome V. 166. p.

⁴⁵ Vö. E. Menzel: i.m. 290. p. Itt Nagy-Britannia képviselője kijelentette: „... that self-determination was a political principle which might have to be subordinated, in its application, to other principles in particular the maintenance of international peace.” Nagy-Britannia álláspontját támogatta Hollandia, Belgium, Franciaország és Új-Zéland is.

⁴⁶ Bibó István: i.m. 335. p.

rendszer mindenféle megnyilatkozásában bűn, amelynek gyorsan véget kell vetni;

b) a népek alávetése ilyen leigázásnak, uralomnak és kizsákmányolásnak az alapvető emberi jogok megtagadását jelenti és ellentétben van az ENSZ Alapokmányával..." Továbbá: „Az értekezlet kinyilvánítja, hogy teljes mértékben támogatja a népek és nemzetek önrendelkezésének elvét, ahogyan azt az ENSZ Alapokmánya kifejti. Tudomásul veszi az ENSZ-nek a népek és nemzetek önrendelkezési jogára vonatkozó határozatait, mert ez a jog az alapvető emberi jogok teljes élvezetének feltétele.”⁴⁷

Hasonló szellemben foglalt állást az 1960-ban Conakryban tartott második ázsiai-afrikai értekezlet,⁴⁸ majd létrejött az *el nem kötelezettek mozgalma*, mely hivatalosan 1961-ben Belgrádban alakult meg. Ez az államcsoport ezen a konferencián ismét elítélte a gyarmatosítást⁴⁹ és újból kiállt a nemzetek önrendelkezés jogá mellett.⁵⁰

Az el nem kötelezett államok száma az 1979. szeptemberében Havannában tartott hatodik csúcserőkezelésén már 95 volt, elvei ekkor sem változtak, így az értekezlet zárónyilatkozata kimondta, hogy az el nem kötelezettek célkitűzése „... az idegen gyarmati elnyomás alatti népek joga a szabadságra, az önrendelkezésre és a függetlenségre; minden állam szuverenitásának és területi sérthetetlenségének tiszteletben tartása;...”⁵¹

Ennek megfelelően az el nem kötelezett országok nemzetközi jogászai az önrendelkezési jogot – szinte kivétel nélkül – nem politikai, hanem *jogi jellegű* alapelvnek tekintették. Így ezen a nézetten van Satpal Kaur,⁵² U. D. Umozurike,⁵³

⁴⁷ Vö. Halmosy D.: Nemzetközi szerződések gyűjteménye 1945–1982. Budapest, 1985. 277–278. p.

⁴⁸ A konferencia „... határozottan kinyilvánítja Ázsia és Afrika népeinek jogát a teljes függetlenségre.” (Goszudarsztvo i pravo zarubezsnihsztrany, 1960. No. 5. 133. p.)

⁴⁹ „Les participants à la Conférence... recommandent l'abolition immédiate, inconditionnelle, complète et définitive du colonialisme...” Lásd: La Conférence des chefs d'Etat ou de gouvernement des Pays-non alignés, Belgrad, 1–6 septembre 1961. 275. p.

⁵⁰ „Les participants à la Conférence... réaffirment leur conviction que:

a) toutes les nations ont droit à l'unité, à l'auto-détermination et à l'indépendance; (U.o. 276. p.) Az önrendelkezés elvét az el nem kötelezett országok későbbi értekezleteiken is erőteljesen hangsúlyozták, így pl. az 1970-ben Lusakában tartott harmadik konferencia kimondta: „11. Les participants à la présente Conférence des pays non alignés réaffirment les principes suivants auxquels ils attachent une importance particulière: droit des peuples qui ne sont encore libres à la liberté à l'autodétermination et à l'indépendance;...” (C. A. Colliard – A. Mann: Droit International et Histoire Diplomatique. Paris, 1975. 5. p.)

⁵¹ Vö. Az el nem kötelezett országok csúcserőkezelése, Havanna, 1979. szeptember 3–9. Budapest, 1980. 120. p.

⁵² Satpal Kaur: i.m. 481. p.

⁵³ U. D. Umozurike: Self-determination in International Law. Oxford, 1969. 119. p.

G. Abi-Saab,⁵⁴ T. S. Rama Rao,⁵⁵ R. C. Hingorani,⁵⁶ E. C. Udechuku,⁵⁷ E. Gayim,⁵⁸ S. K. Kapoor,⁵⁹ M. Bedjaoui,⁶⁰ Ez az álláspont támogatásra talált a Szovjetunió és a szocialista államok nemzetközi jogi irodalmában, mely szinte teljes egyöntetűen jogi elvet látott az önrendelkezési jogban. Így D. B. Levin 1962-ben megjelent tanulmányában a nemzetek önrendelkezési jogát a „modern nemzetközi jog egyik legfontosabb alapelveként” tekinti.⁶¹ Hasonlóan nyilatkozik G. Tunkin.⁶²

A magyar nemzetközi jogi irodalomban Haraszti György az önrendelkezési jogot a nemzetközi jogi tankönyvben a nemzetközi jog alapelveiről szóló fejezetben tárgyalja, jogi jellegéről így ír: „A nemzetek önrendelkezésének elve *politikai követelményként kezdett kialakulni* (kiemelés az eredetiben – N.K.) abban a korszakban, amelyben az európai nemzeteknek az önálló állami létért vívott harca kibontakozott. Mikor azután Szovjet-Oroszország ezt a jogot egyes közeli országgal (mint pl. Afganisztán, Perzsia, Törökország) kötött kétoldalú szerződéseiben elismerte, ezek a szerződések – írja Haraszti – „... az önrendelkezési elvet *politikai elvből nemzetközi jogszabály rangjára emelték*.”⁶³ (Kiemelés az eredetiben – N.K.) Az ENSZ Alapokmányának elfogadásával – állapítja meg végül Haraszti – a nemzetek önrendelkezésének elve általános érvényű nemzetközi jogelvvé vált.⁶⁴

Bokorné Szegő Hanna szintén úgy látja, hogy az önrendelkezési jog az ENSZ Alapokmány lex imperfecta jellegű szabálya, de később pozitív nemzetközi jogszabállyá vált.⁶⁵

⁵⁴ G. Abi-Saab: Wars of National Liberation in the Geneva Conventions and Protocols. Recueil des Cours, 1979. Tome 165. 370. p.

⁵⁵ T. S. Rama Rao: i.m. 27. p.

⁵⁶ R. C. Hingorani: Modern International Law. New York, 1979. 242. p.

⁵⁷ E. C. Udechuku: Liberation of Dependent Peoples in International Law. London, 1978. 28. p.

⁵⁸ E. Gayim: Reflections on the draft articles of the International Law Commission on State responsibility: Articles 14, 15, 19 in the context of the contemporary international law of self-determination. Nordisk-Tidsskrift for International Ret Acta Scandinavia Juris Gentium, 1985. Nr. 1–2. 85. p.

⁵⁹ S.K. Kapoor: International Law. 8. kiadás Allahabad, 1990.

⁶⁰ M. Bedjaoui: Problèmes récents de succession d'Etats dans les Etats nouveaux. Recueil des Cours, Tome 130, 1970. 493. p.

⁶¹ D. B. Levin: Princip szamoopregyelenija nacij v mezsduarodnom prave. Szovjetszkij Jezsegodnyik Mezsduarodnogo Prava 1962. Moszkva, 1963. 29. p.

⁶² Az ENSZ Alapokmányáról szólva megállapítja, hogy annak az önrendelkezésre vonatkozó megfogalmazása nem tökéletes, de azért „... a népek önrendelkezésének elve olyan elvként nyert megerősítést, amely a nemzetközi jog egyik legfontosabb és ma már általánosan elismert elve.” (G. Tunkin: A nemzetközi jog elméletének kérdései. Budapest, 1963. 46. p.)

⁶³ Haraszti Gy. – Herczegh G. – Nagy K.: Nemzetközi jog. Budapest, 1976. 94. p.

⁶⁴ Előbb idézett mű u.o.

⁶⁵ Bokorné Szegő H.: Az új államok és a nemzetközi jog. Budapest, 1971. 31–36. p.

Fontos nemzetközi jogi elvnek tekinti az önrendelkezési jogot a magyar nemzetközi jogi irodalomban *Herczegh Géza*,⁶⁶ hasonló nézetten van a lengyel *J. Kranz*,⁶⁷ a jugoszláv *M. Sabović*,⁶⁸ *A. Magarasevič*,⁶⁹ és *J. Andrassy*,⁷⁰ *L. Alexidze*⁷¹ szovjet, a román *G. Geamănu*⁷² és *L. Takács* – *M. Niciu*,⁷³ az 1967-ben kiadott nagy szovjet kézikönyv,⁷⁴ *R. Arzinger*⁷⁵ és *B. Graefrath*⁷⁶ keletnémet, *M. Potočný*⁷⁷ cseh, *M. Genovszki*⁷⁸ bolgár jogász is.

Mindebből levonható az a következtetés, hogy a nemzetközi jog művelői meglehetősen pontosan követik államuk álláspontját az önrendelkezés kérdésében; az észak-amerikai és a nyugat-európai jogászok jelentős része csupán politikai elvnek fogja fel az önrendelkezést, az el nem kötelezett országok és a volt szocialista államok jogászai szinte egyöntetűen fontos jogi elvet látnak benne, míg a latin-amerikai nemzetközi jogászok erősen megoszlanak ebben a kérdésben. Így a már említett *J. Ruda* mellett *Oliveiros L. Litrento* brazil jogász is csak „modern politikai elvet” lát az önrendelkezésben,⁷⁹ ezzel szemben *A. Alvarez* chilei,⁸⁰ *E. Jimenez de Aréchaga*⁸¹ uruguay-i, *M. M.*

⁶⁶ „A népek és nemzetek önrendelkezési joga tehát a nemzetközi jog egyik alapvető elve...” (*Herczegh Géza*: A gyarmati kérdés és a nemzetközi jog. Budapest, 1962. 114. p.)

⁶⁷ „Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes résulte, comme son nom l'indique, d'une norme juridique internationale.” (*J. Kranz*: Notion de souveraineté et le droit international. Archiv des Völkerrechts 30. Band 4. Heft 1992. 429.)

⁶⁸ *M. Sabović*: Influence des Etats nouveaux sur la conception du droit international. Annuaire Français du Droit International, 1966. XII. 42. p.

⁶⁹ *A. Magarasevič*: A View on the Right to Self-Determination Law. in: Jugoslovenska Revija za Medunarodno Pravo, 1956. 31. p.

⁷⁰ *J. Andrassy*: Medunarodno pravo. Zágráb 1990. 83. p.

⁷¹ *L. Alexidze*: Legal Nature of JUS COGENS in Contemporary International Law. Recueil des Cours Tome 172. 1981. 250. p.

⁷² *G. Geamănu*: Dreptul Internațional contemporan. Bukarest, 1965. 130. p.

⁷³ *L. Takács* – *M. Niciu*: Drept internațional public. Bukarest, 1976. 43–44. p.

⁷⁴ „A népek önrendelkezési joga kétségtől eltekintve egyike a nemzetközi jog alapelveinek, amely meghatározott jogokat és kötelezettségeket teremt a nemzetközi kapcsolatok résztvevői között. Kursz mezsdunarodnogo prava (főszerkesztő V. M. Cshikvadze) Moszkva, 1967. II. kötet 215. p.

⁷⁵ *R. Arzinger*: Das Selbstbestimmungsrecht im allgemeinen Völkerrecht der Gegenwart. Berlin (Ost) 1966. 85. p.

⁷⁶ *B. Graefrath*: Zur Stellung der Prinzipien im gegenwärtigen Völkerrecht. Berlin 1968. 15. p.

⁷⁷ *M. Potočný*: Mezinárodní právo veřejné. Prága, 1978. 155–156. p.

⁷⁸ *M. Genovszki*: Osznovi na mezsdunarodnoto pravo. Szófia, 1969. 94. p.

⁷⁹ *O. L. Litrento*: Manual de Direito Internacional Público. Rio de Janeiro 1968. 185. p.

⁸⁰ *A. Alvarez*: Le droit International Nouveau dans ses rapports avec la vie actuelle des peuples. Paris, 1959. 554–556. p.

⁸¹ *E. Jimenez de Aréchaga*: El derecho internacional contemporaneo. Madrid, 1980. 127–128. p.

Mattos brazil jogász⁸² jogi elvnek tekinti az önrendelkezés elvét, míg *M. Seara Vazquez* mexicói jogász sajátos álláspontja szerint, mivel csak a gyarmati népekre elismert ez a jog, így más népek esetén csak szimpla politikai elv.⁸³

Ami az állami állásfoglalást illeti, az ENSZ összetételében bekövetkezett változások egyre erőteljesebben éreztették hatásukat az önrendelkezési jog ENSZ általi megítélésében. 1960. december 14-én az ENSZ Közgyűlése elfogadta 1514 (XV) számú nevezetes határozatát a gyarmati országoknak és népeknek nyújtandó függetlenségről, mely a gyarmati rendszer megszüntetését irányozta elő. A határozat szerint az ENSZ Közgyűlése „... Felismerve, hogy a világ népei hön óhajtják a gyarmatosítás minden megnyilvánulásának megszüntetését.

Abban a meggyőződésben, hogy a gyarmati rendszer további fennmaradás akadályozza a nemzetközi gazdasági együttműködés fejlődését... és szembenáll az Egyesült Nemzetek egyetemes békeeszményével...

Abban a meggyőződésben, hogy minden népnek elidegeníthetetlen joga van a teljes szabadságra, szuverenitásának, nemzeti területe integritásának gyakorlására,

Ünnepélyesen kijelenti, hogy szükséges a gyarmati rendszer minden formájának ... feltétel nélküli megszüntetése;

Ebből a célból kijelenti, hogy:

1. A népeknek idegen elnyomás uralom és kizsákmányolás alá való vetése az alapvető emberi jogok tagadását jelenti...

2. Minden népnek joga van az önrendelkezésre, s ennek a jognak az értelmében szabadon határozza meg politikai helyzetét és valósítja meg gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését...⁸⁴

Mint látható, a Közgyűlés határozata sokban hasonlít az el nem kötelezett országok nyilatkozataira, ami nem véletlen. Jellemző az önrendelkezési joghoz és a gyarmati rendszerhez való állami viszonyra, hogy ezt a határozatot 98 szavazattal, ellenszavazat nélkül fogadták el, de 9 állam (az USA, Egyesült Királyság, Franciaország, Belgium, Portugália, Spanyolország, a Dél-Afrikai Unió, Ausztrália és a Dominikai Köztársaság) tartózkodott a szavazástól, ezek egy kivételével volt vagy ekkor is gyarmati hatalmak voltak, a Dél-Afrikai Uniót pedig fajüldöző belpolitikája miatt ugyancsak a gyarmatosítók közé lehet sorolni.

Az ENSZ Közgyűlésének határozata nem nemzetközi jogszabály, csupán a *nemzetközi állami közvélemény megnyilvánulása*,⁸⁵ de mint ilyen egyrészt döntő szerepet játszhat nemzetközi normák szokásjogi úton való

⁸² Nézete szerint a létezéshez való jog feltételezi az önrendelkezés, a jogegyenlőség és a kölcsönös tisztelet jogát. A. M. *Mattos*: *Direito internacional público*. 1980. (Kiadási hely megjelölése nélkül) 75. p.

⁸³ *M. Seara Vazquez*: *Derecho internacional público*. México, 1979. 6. kiadás 87–93. p.

⁸⁴ Az ENSZ határozat magyar szövegét lásd: *Posta I. – Dunay P. – Kardos G. – Nagy B.*: *Nemzetközi jogi dokumentumgyűjtemény*. Budapest, 1984. 25–27. p.

⁸⁵ Jogi értékéről lásd J. *Castañeda* mexicói jogász igen részletes tanulmányát: *Valeur juridique des résolutions des Nations Unies. Recueil des Cours*, Tome 129. 1970. 207. és köv. p.

kialakításában,⁸⁶ másrészt jelzi a tendenciát, hogy az államok többsége az önrendelkezési jogban *az emberi jogok egyik formáját látja*. Ezt az álláspontot képviselik sokan a nemzetközi jog tudományában is.⁸⁷

Ezt a nézetet azonban nem minden állam osztotta. Így pl. Cassin, Franciaország képviselője 1952. január 23-án úgy nyilatkozott, hogy az önrendelkezési jog nem tekinthető emberi jognak mivel nincsenek egyéni vonatkozásai.⁸⁸

Hasonlóan, 1955-ben Ausztrália, Brazília, Nagy-Britannia és Hollandia úgy nyilatkoztak a Közgyűlés III. számú Főbizottságában, hogy az önrendelkezési jog nem az egyént megillető jog és így nem is emberi jog,⁸⁹ ez az álláspont azonban végül nem érvényesült és az 1966-ban az ENSZ kezdeményezésére elfogadott mindkét emberi jogi egyezségokmány első cikke azonos rendelkezést tartalmaz az önrendelkezési jogra:

1. Cikk: 1. Minden népnek joga van az önrendelkezésre. E jog értelmében a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon biztosítják gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket.

2. Céljai elérése érdekében minden nép – a kölcsönös előnyök elvén alapuló nemzetközi gazdasági együttműködésből és a nemzetközi jogból eredő kötelezettségeinek tiszteletben tartásával – szabadon rendelkezik természeti kincseivel és erőforrásaival. Semmilyen körülmények között sem fosztható meg valamely nép a létfenntartásához szükséges eszközeitől.

3. Az Egyezségokmányban részes államok, ideértve azokat is, amelyek önkormányzat nélküli, illetőleg gyámsági területek igazgatásáért felelősek, előmozdítják a népek önrendelkezési jogának megvalósítását, s ezt a jogot az Egyesült Nemzetek Alapokmányának rendelkezéseivel összhangban tiszteletben tartják.⁹⁰

A két egyezségokmány 1976-ban hatályba is lépett és bár nem minden állam fogadta el, az államok többsége hatályos jogként ismeri el és ennek megfelelően mind több az olyan nyugat-európai és amerikai nemzetközi jogász, aki jogi elvnek tekinti az önrendelkezési jogot. Mint *Thierry* francia nemzetközi

⁸⁶ Lásd erről *Bokorné Sz. Hanna*: Az ENSZ helye a nemzetközi jogalkotásban. 47. valamint 64. és köv. p.

⁸⁷ Így pl. „új” emberi jognak tekinti az önrendelkezési jogot N. *Valticos* (La notion des droits de l'homme en droit international in: *Mélanges Michel Virally*, Paris, 1991. 486. p. Hasonló nézetten van M. *Bedjaoui*: i.m. 494. p. és G. *Arangio-Ruiz*: „In our view, self-determination could be envisaged at most, from the point of view of existing international law, as a human right...” (The Normative Role of the General Assembly of the United Nations and the Declaration of Principles of Friendly Relations. *Recueil des Cours*, Tome 137, 1972. 571. p.)

⁸⁸ Vö. A. Ch. *Kiss*: i.m. Tome V. 165. p.

⁸⁹ Vö: E. *Menzel*: i.m. 290. p.

⁹⁰ Az egyezségokmányok magyar szövegét lásd az 1976. évi 8., illetve 9. törvényerejű rendeletben.

jogász 1975-ben megállapította, régebben indokolt volt az önrendelkezés jogát politikai elvnek tekinteni, de ezentúl ezt az álláspontot revideálni kell.⁹¹

Ezt a revideálást már sokan elvégezték, így pl. A. A. *Cançado Trindade* brazil nemzetközi jogász szerint az önrendelkezés elve nem csupán egy morális elv, hanem nemzetközi jogszabály is.⁹² Jogi jellegűnek tekinti az önrendelkezési jogot J. *Crawford* ausztráliai,⁹³ B. Conforti olasz,⁹⁴ S.A. *Williams* – A.L.C. *Mestral* kanadai,⁹⁵ M.N. *Shaw* angol,⁹⁶ Q. *Wright* amerikai,⁹⁷ H. *Reinhard* német⁹⁸ nemzetközi jogász, erre az álláspontra helyezkedik az önrendelkezési jogról írt nagy monográfiájában G. *Guarino*⁹⁹ és mások is,¹⁰⁰ egyesek pedig egyenesen jus cogens-t látnak az önrendelkezési jogban.¹⁰¹

A magam részéről úgy látom, hogy *általános nemzetközi jogszabályokban foglalt rendelkezést semmiképpen sem lehet politikai elvnek tekinteni*, még akkor sem, ha ezek a jogszabályok nem szabályozzák ezen elv minden részproblémáját. Ezen formális ismérven kívül egyéb okok is az önrendelkezés elvének jogi jellegét indokolják. Így pl. az ENSZ Közgyűlésének 3314. (XXIX) számú, 1974. december 14-én kelt határozata az *agresszió meghatározásáról* – mely az ENSZ Alapokmány 2. Cikk 3. és 4. pontjában foglalt agresszió tilalom hivatalos értelmezésének tekinthető – nem tekinti támadó cselekménynek, ha a fegyveres erőt az Alapokmánynak az erőszak jogos alkalmazására vonatkozó rendelkezései alapján alkalmazzák, továbbá az sem agresszió, ha a fegyveres erőt a gyarmati és fajüldöző rendszerek vagy az idegen

⁹¹ H. T. *Thierry* – J. *Combacau* – S. Ch. *Vallée*: *Droit International Public*. Paris, 1975. 491. p.

⁹² A. A. *Cançado Trindade*: *Principios do Direito Internacional Contemporaneo*. Brasilia 1981. 71. p.

⁹³ J. *Crawford*: i.m. 87. p.

⁹⁴ B. *Conforti*: *Diritto internazionale*. Napoli, 1988. 21. p.

⁹⁵ S. A. *Williams* – A. L. C. *Mestral*: *An Introduction to International Law, Chiefly as Interpreted and Applied in Canada*. Toronto, 1979. 48. p.

⁹⁶ M. N. *Shaw*: *International Law*. Cambridge, 1986. 161. p.

⁹⁷ Q. *Wright*: *Recognition and Self-Determination*, *Proceedings of the American Society of International Law*. 1954. 23–37. p.

⁹⁸ H. *Reinhard*: *Rechtsgleichheit und Selbstbestimmung der Völker im wirtschaftlicher Hinsicht, Die Praxis der Vereinten Nationen*. Berlin–Heidelberg–New York, 1980. 248. és köv. p.

⁹⁹ G. *Guarino*: *Autodeterminazione de popoli e diritto internazionale*. Napoli. 1984, különösen 245. és köv. p.

¹⁰⁰ Így pl. R. *Higgins* megállapítja: „... it seems inescapable, that self-determination has developed into an international legal right.” (*The Development of International Law Through the Political Organs of the United Nations*. London, 1969. 103. p.). Hasonlóan I. *Brownlie*: „The present position is that self-determination is a legal principle...” (*Principles of Public International Law*. 3. kiadás, Oxford, 1982. 595. p.)

¹⁰¹ Ezen a nézeten van M. *Chemilier-Gendreau*: *Droit des peuples à disposer d'eux-mêmes et réfugiés*, in: *Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes, Méthodes d'analyse du droit international*, *Mélanges offerts à Charles Chaumont*, Paris, 1984.

uralom más formái alatt élő népek az önrendelkezéshez, a szabadsághoz és függetlenséghez való joguk gyakorlása céljából alkalmazzák.¹⁰²

Egy jogilag tiltott cselekmény alóli kivételt politikai rendelkezés nem adhat, ha tehát az önrendelkezés fegyveres erő útján való érvényesítése jogos, úgy az önrendelkezés joga *alanyi jogosultság és nem politikai elv*. Egy másik érv: A Közgyűlés 3103 (XXVIII) 1973. december 12-én elfogadott határozata szerint az önrendelkezés jogának érvényesítéséért folytatott harc „... jogszerű és teljes összhangban van a nemzetközi jog elveivel”,¹⁰³ a gyarmati és idegen uralom, valamint a rasszista rendszerek ellen folytatott harcot úgy kell tekinteni, „... mint nemzetközi fegyveres konfliktusokat, melyekre az 1949. évi genfi egyezmények vonatkoznak...”¹⁰⁴

Az ENSZ Közgyűlésének ez a határozata jogszerűnek minősít egy állami magatartást, így teljes képtelenség lenne azt állítani, hogy ezt a minősítést csupán egy politikai elv alapján teszi. Egy további érv: a 2160 (XXI) számú 1966. november 30-án kelt közgyűlési határozat az *ENSZ Alapokmány megsértésének* minősíti az olyan kényszerítő cselekményeket, melyek megfosztják a népeket az önrendelkezési jog gyakorlásától.¹⁰⁵

Végül: az államok nemzetközi jogi felelősségéről készülő kodifikációs tervezet 19. cikke — mely még nem szerződés, de jórészt a hatályos szokásjogi szabályok összegyűjtése — a legsúlyosabb nemzetközi jogsértésnek, ún. *nemzetközi bűncselekménynek* minősíti „a népek önrendelkezési jogának megőrzéséhez lényegbevágóan fontos nemzetközi kötelezettség — amilyen a gyarmati uralom erőszakos létrehozásának vagy fenntartásának tilalma” súlyos megszegését.¹⁰⁶

Világos, hogy egy politikai elv érvényesítésének megtagadása nem lehet sem az ENSZ Alapokmányának megsértése, sem nemzetközi bűncselekmény, ilyen jogsértésnek *csak valamely nemzetközi jogszabály megszegése*

¹⁰² Ezt szabályozzák a határozat 6. és 7. cikkei. A határozat magyar nyelvű szövegét lásd *Posta I. — Dunay P. — Kardos G. — Nagy B.: Nemzetközi jogi dokumentumgyűjtemény.* Budapest, 1984. 38–42. p.

¹⁰³ A határozat első pontja kimondja: „The struggle of peoples under colonial and alien domination and racist regimes for the implementation of their right to self-determination and independence is legitimate and in full accordance with the principles of international law.” (D. J. *Djonovich*: United Nations Resolutions. Series I, Resolutions Adopted by the General Assembly, Vol. XIV: 1972–1974. New York 1978. 512. p.)

¹⁰⁴ Lásd előbb idézett mű, u.o.

¹⁰⁵ 1. b) „Any forcible action, direct or indirect, which deprives peoples under foreign domination of their right to self-determination and freedom and independence and of their right to determine freely their political status and pursue their economic social and cultural development constitutes a violation of the Charter of the United Nations...” (Vö. J. *Djonovich*: i.m. Vol. LXI. 1966–1968. 120. p.)

¹⁰⁶ A tervezet magyar szövegét lásd *Posta I. — Dunay P. — Kardos G. Nagy B.: i.m. 401. és köv. p.*

minősülhet, így kétségtelen, hogy az önrendelkezés joga nemzetközi jogszabály.

III.

Ami az önrendelkezési jog tartalmát illeti — ha ezt a jogot kizárólag szerződésből származó jognak tekintjük — úgy erre nézve az emberi jogok egyezségokmányai első cikkének értelmezése ad útmutatást. A kérdés tehát az: hogyan kell értelmezni azt a kitételt, hogy „a népek szabadon határozzák meg politikai rendszerüket”?

Seara Vazquez szerint ez a kitétel háromféle módon értelmezhető. Az első lehetőség, hogy a népnek joga van megválasztani kormányformáját és ez a demokrácia elvét jelenti.¹⁰⁷ Ilyen értelmet tulajdonítanak az önrendelkezésnek S. A. Williams és A. L. C. de Mestral.¹⁰⁸

A másik lehetőség Vazquez szerint, hogy a nép jogosult fenntartani jelenlegi gazdasági és politikai életét és azt anélkül változtathatja meg, hogy abba más államok beleavatkoznának.¹⁰⁹

A harmadik, Vazquez által is elfogadott lehetőség, hogy az önrendelkezés joga azonos a függetlenséghez vagy az elszakadáshoz való joggal, de ez a jog nézete szerint csak a gyarmati népekre vonatkozik és nem illeti meg a nemzeti kisebbségeket.¹¹⁰

Mások, mint A. Alvarez az önrendelkezési jog legfontosabb ismervének a népszavazást tekintik, ami nélkül ma nem lehet területet egyik államtól egy másikhoz csatolni.¹¹¹

J. Charpentier ugyanezt hangsúlyozza a Seara Vazquez által említett három lehetőség mellett, szerinte tehát az önrendelkezési jog négyféleképpen értelmezhető.¹¹² Ami az utóbbi értelmet illeti — mint arról már szó esett — területelcsatolás esetén népszavazás csak igen ritka kivételnek tekinthető,¹¹³ az érintett lakosságot általában nem szokták megkérdezni arról, hogy hova kíván tartozni.

Érdekes módon a Nemzetközi Bíróság az önrendelkezési jognak ezt az aspektusát látszik favorizálni, erre utal a Nyugat-Szaharával kapcsolatos 1975-ben adott tanácsadó vélemény, amely szerint az önrendelkezés érvényesülése a népek szabadon kifejezett akaratának tiszteletben tartását tételezi fel és ha egyes

¹⁰⁷ M. Seara Vazquez: i.m. 86–87. p.

¹⁰⁸ „This right to self-determination does not imply independence but rather a freedom to choose how they will be governed.” (i.m. 47. p.)

¹⁰⁹ M. Seara Vazquez: i.m. 87. p.

¹¹⁰ M. Seara Vazquez: i.m. 87–89. p.

¹¹¹ A. Alvarez: i.m. 554–556. p.

¹¹² J. Charpentier: Autodétermination et décolonisation. in: Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes, Méthodes d'analyse du droit international, Mélanges offerts à Charles Chaumont, Paris, 1984. 117. p.)

¹¹³ Hasonlóan J. H. W. Verzijl: i.m. Vol. I. 326. p.

függő területek esetén az ENSZ el is mulasztotta a lakosságot megkérdezni, ezt azért tette, mivel bizonyos lakosságot *nem tekintett népnek*.¹¹⁴

Az ENSZ tényleg alkalmazott egyes gyámság területek (Kamerun, Togó, Ruanda, Burundi, Szamoa) esetében népszavazást, de ezzel együtt ez az intézmény még ma is ritka kivétel, hiszen bárhol meg lehet tagadni azon a címen, hogy az érintett lakosság nem nép és nem nemzet, tekintve, hogy *e két fogalom ismérveire nem létezik semmiféle jogi meghatározás*.

Az első lehetőség, hogy a népnek joga van kormányformáját megválasztani, csak *államokra* vonatkozhat, ugyanez áll a másodikként említett lehetőségre, mely a *be nem avatkozás elvével* azonos.¹¹⁵

Az önrendelkezési jog ugyan kétségtől megilletti azt a népet vagy nemzetet is, amelyik saját államot létesített, de akkor az önrendelkezést az állami szuverenitás formájában gyakorolja. Az önrendelkezési jog azonban – célját és funkcióját tekintve – éppen az államisággal nem rendelkező népeknek kívánja az önállóságot biztosítani, ezért *e jog legfőbb jellemvonása, hogy a független állam létesítésének jogát jelenti*. Ennek megfelelően a nemzetközi jog tudományában mindazok, akik egyáltalán elismerik e jog létezését, ilyen értelemben határozzák meg e jog tartalmát, így ezen a véleményen van D. Thüerer,¹¹⁶ C. Economides,¹¹⁷ Bokorné Sz. Hanna,¹¹⁸ Herczegh Géza,¹¹⁹ M. N. Shaw,¹²⁰ A. Ulloa,¹²¹ M. Akehurst,¹²² M. Chemilier-Gendreau,¹²³ G. Tunkin,¹²⁴ B. Meissner.¹²⁵

Ez ugyan nézetem szerint túlmegy az emberi jogok egyezségokmányai első cikkének nyelvtani értelmezésén, ám az önrendelkezési jog tartalmára és az ebből származó kötelezettségekre vonatkozóan, mint Bokorné Sz. Hanna

¹¹⁴ Sahara Occidental, avis consultatif. C.I.J. Recueil 33. p. 59. pont.

¹¹⁵ Az önrendelkezési jog ilyen értelmezéséről lásd Ch. Chaumont: Cours général du droit international public. Recueil des Cours, Tome 129. 1970. 397. p.

¹¹⁶ „Gelegentlich versteht man unter Selbstbestimmungsrecht eines Volkes das Recht eines souveränen Staates auf faktische Unabhängigkeit und Gleichheit.“ (D. Thüerer: i.m. 48. p.)

¹¹⁷ C. Economides: i.m. 296. p.

¹¹⁸ Bokorné Sz. Hanna: Az új államok és a nemzetközi jog. 68. p.

¹¹⁹ Herczegh Géza: az önrendelkezési jog tartalmáról szólva úgy látja, hogy e jog segíti a gyarmati területek népeit abban, hogy önálló szuverén államokat alkossanak. (Herczegh G.: i.m. 117. p.)

¹²⁰ M. N. Shaw: i.m. 162. p.

¹²¹ A. Ulloa: Derecho internacional público. Madrid, 1957. 4. kiadás I. 132. p.

¹²² M. Akehurst: A Modern Introduction to International Law. London–Boston–Sidney, 1983. 248. p.

¹²³ M. Chemilier-Gendreau: Droit des peuples à disposer d'eux-mêmes et réfugiés. in: Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes, Méthodes, d'analyse du droit international. Mélanges offerts à Charles Chaumont, Paris, 1984. 163. p.

¹²⁴ G. Tunkin: i.m. 52. p.

¹²⁵ B. Meissner: Der sowjetische Nationsbegriff und das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Internationales Recht und Diplomatie, 1958. 131. p.

megállapítja, a „*részletszabályokat az ENSZ Alapokmányát követő államközi gyakorlat szokásjogi úton alakította ki.*”¹²⁶ (Kiemelés az eredetiben — N.K.) Azt, hogy az államok nemzetközi közvéleménye és így az állami gyakorlat ilyen tartalmat tulajdonít az önrendelkezési jognak, több ENSZ határozat is bizonyítja. Ebből a szempontból a legfontosabb az ENSZ Közgyűlésének 1970. október 24-i 2625 (XXV) számú határozata, melynek címe: Nyilatkozat az államoknak az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban levő baráti kapcsolatait és együttműködését szabályozó nemzetközi jogi elvekről.¹²⁷

A nyilatkozat — többek között — foglalkozik az önrendelkezési jog megvalósulásának formáival is és az a következő lehetőségeket foglalja magában: Szuverén és független állam létrehozása, független államhoz való szabad csatlakozás vagy azzal való egyesülés, vagy bármilyen más, a nép által szabadon meghatározott politikai státusz létesítése. Az önrendelkezési jog tartalmára vonatkozóan ezt a határozatot tekintette irányadónak a Nemzetközi Bíróság is.¹²⁸

Az önrendelkezési jog tartalmával kapcsolatosan elterjedt nézet különbséget tesz *belső és külső önrendelkezés*,¹²⁹ *politikai és gazdasági önrendelkezés* között,¹³⁰ ezekről itt — terjedelmi okokból — nem kívánok szólni. Mindössze ahhoz a problémához tennék néhány megjegyzést, hogy mit jelent az önrendelkezési jog érvényesítése a nemzetközi jog egyéb normái szempontjából és ehhez teljesen elég az a megállapítás, hogy az önrendelkezési jog lényege önálló állam alapítása, azaz az *elszakadás* joga.

*Elszakadni viszont csak egy már létező államtól lehet, így az önrendelkezés joga — mint azt már többen megjegyezték — ellentmond az állam területi épsége sérthetetlenségének,*¹³¹ amit pedig minden, az önrendelkezési jogot követelő ENSZ határozat az önrendelkezés elvével együtt említ. Így a már idézett 1514. (XV) számú határozat is kimondja: „Minden olyan kísérlet, melynek célja egy ország nemzeti egysége és területi épsége részleges vagy teljes szétszakítása, összeegyeztethetetlen az ENSZ Alapokmány céljaival és

¹²⁶ Bokorné Sz. Hanna: Az új államok és a nemzetközi jog. 53. p.

¹²⁷ A határozat magyar nyelvű fordítását lásd: Posta I. — Dunay P. — Kardos G. — Nagy B.: i.m. 28–37. p.

¹²⁸ Sahara occidental, avis consultatif. C.I.J. Recueil, 1975. 33. p. 58. pont.

¹²⁹ Lásd erről G. B. Sztarusenko: Princip szamoopregyelenija narodov i nacij vo vnesnej politike Szovetszkogo gosudarstva. Moszkva, 1960. 144–145. p. Bokorné Sz. Hanna: Az új államok és a nemzetközi jog. 53. p.; Lee C. Buchheit: Secession The Legitimacy of Self-Determination. New Hawen and London, 1978. 14–145. p., J. Kranz: i.m. 430. p., Ch. Gusy: Selbstbestimmung im Wandel. Archiv des Völkerrechts, 30 Band 4. Heft 1992. 297. és köv. p.

¹³⁰ Lásd erről H. Reinhard a 98. sz. jegyzetben idézett igen alapos és színvonalas tanulmányát.

¹³¹ Lásd pl. Bibó megállapítását: „Az önrendelkezési elv és a területi sérthetetlenség szembenállása ma feloldhatatlanul lebeg a nemzetközi államközösség közéletében és köztudatában.” (Bibó I.: i.m. 409. p.)

alapelveivel." Az önálló államalakítás — mely az önrendelkezési jog lényege — ugyanakkor csak egy meglévő állam feldarabolásával lehetséges.¹³²

A kérdés tehát az, hogyan lehet egyszerre érvényt szerezni a területi sérthetetlenség elvének, elismerve egyúttal az önrendelkezés jogát? Miután erre nézve a nemzetközi jog még nem talált fel semmiféle jogi eljárást,¹³³ az államok megpróbálták különbséget tenni „jogos” és „jogtalan” elszakadási igények között,¹³⁴ azaz létezik egy általános állami tendencia, hogy ezt a jogot kizárólag a gyarmatokra és gyámsági területekre kell és lehet alkalmazni.¹³⁵

Erre utalnak egyes, fent már idézett ENSZ határozatok, vagy pl. a 3103 (XXVIII) számú közgyűlési határozat, mely jogosnak tekinti a kolonializmus és a fajüldöző rendszerek elleni harcot,¹³⁶ az egyéb módon elnyomott népekről azonban nem szól. Gyakran csak a gyarmati rendszerre korlátozzák az önrendelkezési jog érvényesítésének lehetőségét a nemzetközi jog tudományában is,¹³⁷ ami J. *Charpentier* szavaival élve egy áthághatatlan nehézséget okoz,¹³⁸ nevezetesen, *hogyan lehet egyes népek elszakadási jogát elismerni, másokét megtagadni?* Pedig ez a nemzetközi gyakorlat, mint R. *Emerson* megjegyzi, az emberi jogok egyezségokmányainak azt a kitételét, hogy: „All peoples have the right to self-determination” csak úgy lehet értelmezni, hogy

¹³² A. *Cobban* ezt a szuverenitás és az elszakadás közti ellentmondásként veti fel, ez is jogos felvetés, hiszen a területi sérthetetlenség a szuverenitás egyik részjogosultsága. (A. *Cobban*: *The Nation State and National Self-Determination*. London—Glasgow, 2. kiadás 138. p.) A. N. *Kolombua* az önrendelkezési jogról írt tanulmányában kifejezetten a területi sérthetetlenség és az önrendelkezési jog közötti ellentmondással foglalkozik, melyet kibékíthetetlennek minősít. (Vö. A. N. *Kolombua*: *L'Ambivalence des relations entre le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes et l'intégrité territoriale des Etats en droit international contemporain*. in: *Mélanges offerts à Charles Chaumont* (101. sz. jegyzetben idézett mű) különösen 449. és köv. p.)

¹³³ Bibó ezzel összefüggésben megállapítja, hogy nincsenek sem megfelelő hatáskörű szervek, sem idevonatkozó eljárások az önrendelkezési jog alkalmazására és szerinte az összes nehézség ebből származik (i.m. 413—415. p.)

¹³⁴ Vö. Lee C. *Buchheit*: i.m. 19—20. p.

¹³⁵ Erre mutat rá R. *Emerson*: *Self-Determination*. AJIL, 1971. Vol. 65. 462. p., A. *Rigo Sureda*: *The Evolution of the Rights of Self-Determination. A Study of United Nations Practice*. Leyden, 1973. 48. és köv. p., vagy J. F. *Guilbaudis*: *Le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes*. Grenoble, 1976. 71. és köv. p.

¹³⁶ Így pl. az ENSZ Közgyűlés 3103 (XXVIII) számú 1973. december 12-én kelt határozata kimondja: „1. The struggle of peoples under colonial and alien domination and racist regimes for the implementation of their right to self-determination and independence is legitimate and is full accordance with the principles of international law.” (Lásd J. *Djonovich*: i.m. Vol. XIV. 512. p.)

¹³⁷ Így ezt hangsúlyozza pl. M. *Seara Vazquez* (i.m. 88-89. p.), D.J. *González Campos* — L.I. *Sánchez Rodríguez* — M. *Paz Andrés Sáenz de Santa María* nagy kézikönyvükben az önrendelkezési jogot a dekolonizáció egyik formájaként tárgyalják (Vö. i.m. 604. és köv. p.)

¹³⁸ J. *Charpentier*: i.m. 118—119. p.

az minden népet megillet, mégsem kérdezte meg senki a németeket, koreaiakat és vietnamiakat, az ibókat, a dél-szudániaiakat..."¹³⁹

Ezt a sort szinte tetszés szerint lehetne folytatni, így nem született a mai napig egyetlen ENSZ határozat, mely elismerte volna a baszkok elszakadási mozgalmát, a skót vagy az északír szeparatizmust, vagy a korábbi Szovjetunióba bekebelezett népek önrendelkezési jogát. Mindebből úgy tűnik, hogy ezt az elvet Európára egyáltalán nem alkalmazták és ennek nem nagyságrendi kérdés az oka. Pl. 1970 decemberében a 2709 (XXV) számú közgyűlési határozat a Brit Virgin-szigetek, Grenada, Szent-Ilona, Saint-Lucia, Guam és másik kis területű és népességű¹⁴⁰ függő országok önrendelkezési joghát hangsúlyozta és függetlenségük megadását sürgette,¹⁴¹ de egyetlen ENSZ határozat sem kért önrendelkezést sem a 7–9 millióra becsült törökországi kurdoknak, sem az Iránban élő 5–6 millió kurd lakosnak. Az ilyen visszasságok láttán azután a nemzetközi jog tudományában és néha az állami gyakorlatban is egyre többször találkozunk azzal a megállapítással, hogy az önrendelkezés joga minden népre vonatkozik. Így pl. E. *Jimenez de Aréchaga* – nézetem szerint is helyesen – megállapítja, hogy bár az önrendelkezés jogát az ENSZ alapvetően gyarmatokra alkalmazta, de ez a jog minden népet megillet és az a tény, hogy az emberi jogok között szerepel, ez világosan jelzi ezen elv univerzális jellegét.¹⁴²

Nem korlátozza az önrendelkezési jog alkalmazását a gyarmati népekre A. *Ulloa* perui jogász,¹⁴³ A. *Magarasevič*¹⁴⁴ vagy G. *Guarino* sem, ez utóbbi szerint a népeknek egyenlő joguk van az önrendelkezésre.¹⁴⁵

Általános jellegű jogi elvnek tekintik az önrendelkezési jogot egyes állami álláspontok is. Így pl. *Leitão da Cunha*, Brazília ENSZ-képviselője úgy nyilatkozott 1964. december 3-án az ENSZ Közgyűlésén, hogy az önrendelkezés egy olyan jog, amelynek gyakorlására minden nép képes.¹⁴⁶

Az önrendelkezési jog ilyen felfogását azonban mégsem lehet általánosnak tekinteni, így nem fogadta el az ENSZ gyakorlata az önrendelkezés jogát, ha egy népcsoport egy már függetlenné vált gyarmatban kívánja önrendelkezési jogát érvényesíteni. Ilyen volt, amikor Bangla Desh Pakisztántól, Katanga Kongótól vagy Biafra Nigériától kívánt elszakadni, ezért L. C. *Buchheit* szerint jobb lenne „gyarmati önrendelkezésről” (colonial self-determination)

¹³⁹ R. *Emerson*: i.m. 463. p.

¹⁴⁰ A Brit Virgin-szigetek területe 153 km², 10740 lakossal, Szent Ilona 412 km² 6383 lakossal, míg Grenadának 107 ezer, Guam szigetének 105 ezer lakosa van.

¹⁴¹ Vö. J. *Djonovich*: i.m. Vol. XIII. 1970–1971. 315–316. p.

¹⁴² E. *Jimenez de Aréchaga*: i.m. 128. p.

¹⁴³ Szerinte erre a jogra „minden nemzeti csoport igényt tarthat”. A. *Ulloa*: i.m. I. kötet 132. p.

¹⁴⁴ A. *Magarasevič*: i.m. 31. p.

¹⁴⁵ G. *Guarino*: i.m. 128. p.

¹⁴⁶ Vö: A.A. *Cançado Trindade*: Repertório de Prática Brasileira do Direito Internacional Público (Período 1961–1981.). Brasília, 1984. 90. p.

beszélni.¹⁴⁷ Valóban, U. Thant, az ENSZ főtitkára 1970. január 4-én tartott sajtókonferencián kijelentette, hogy az Egyesült Nemzetek mint nemzetközi szervezet sohasem ismerte el és remélhetőleg a jövőben sem fogja elismerni, hogy tagállamaiból egy rész elszakadjon.¹⁴⁸ Az ENSZ gyakorlata tehát tagadja egyes népcsoportok jogát, hogy államaiktól elszakadjon,¹⁴⁹ másokét viszont nem.

Az önrendelkezési jog ilyen felfogása nézetem szerint helytelen és problematikus, hiszen az ENSZ határozatok szerint a gyarmati népeket támogatni kell jogaik visszaszerzésében,¹⁵⁰ más elnyomott népek esetén pedig ez a támogatás jogellenes? Bármilyen furcsának tűnik, ezt a megkülönböztetést támasztja alá a nemzetközi gyakorlat. A gyarmatok felszabadulási harcát – tekintet nélkül arra, hogy az sikeres vagy sikertelen volt – a nemzetközi közvélemény mindig jogosnak tartja, *itt az önrendelkezési jog érvényesül a területi integritás elvével szemben*. Európában, vagy a már felszabadult gyarmatokból kiválni szándékozó népek vagy nemzetek esetében viszont a nemzetközi gyakorlat *sikercentrikus*, azaz ha az elszakadási mozgalom megindul, az államok többsége tartózkodó állásponton van, sőt sokan a meglévő állapotot részesítik előnyben, ha aztán az elszakadási mozgalom sikeres, úgy a többség *mint jogos tényt veszi tudomásul* az új állam megalakulását. Ez volt a helyzet pl. a balti államok, vagy Szlovénia és Horvátország esetében. Mindebből levonható a következtetés: a nemzetközi közvélemény többnyire a *ténylegesség jogossága* felé hajlik, így *ha az elszakadás nem volt sikeres*, mint pl. Katanga vagy Biafra esetében, *úgy a területi sérthetetlenség elvét támogatja*, ha viszont sikeres volt az elszakadás, úgy ebben az önrendelkezési jog érvényesülését látja. Ilyen módon a területi sérthetetlenség és az önrendelkezési jog közötti ellentmondást az *erőviszonyok* oldják fel, ami viszont a jog szempontjából nem szerencsés megoldás.

KÁROLY NAGY

SOME REMARKS ON SELF-DETERMINATION

(Summary)

Officially, the term „self-determination” was first used by the Russian Provisional Government on April 9, 1917 and the content of this principle was

¹⁴⁷ L. C. Buchheit: i.m. 87. p.

¹⁴⁸ Vö. R. Emerson: i.m. 464. p.

¹⁴⁹ Hasonló véleményen van H. Reinhard: i.m. 9. p.; J. F. Guilbaudis: i.m. 54. és 64. p.

¹⁵⁰ Ezt mondja ki pl. a portugál igazgatás alatt lévő gyarmatokkal kapcsolatosan a Közgyűlés 1965. december 21-én hozott 2107 (XX) határozata, mely szerint a Közgyűlés: „Appeals to all States... to render the peoples of Territories under Portuguese administration the moral and material support necessary for the restoration of their inalienable rights.” (Vö. J. Djonovich: i.m. Vol. X. 158. p.)

interpreted by a Soviet act, but in international level it has been hailed by W. Wilson during World War I as a guiding principle of the peace. The principle of self-determination was regarded in this time only as political principle being used by the victors to dismember the territory of the defeated States. However it was not applied to their own colonial empire and was not included in the Covenant of the League of Nations either. The term of self-determination was first used in the peace-treaties between Russia and the Baltic States in 1920, later we can find it in the United Nations Charter, but this latter does not specify its meaning and subject nor its legal consequences. The relevant provisions of the Charter are consequently norms of programme character and they do not create enforceable subjective rights and obligations.

A radical change wrought in the composition of the United Nations membership, the number of ex-colonial member States continually had grown and by 1965 these new States constituted the greater part of the membership in the UN. The new States were of the opinion that the principle of self-determination was an important legal rule and because this was the same view of the socialist States too, so both of the two Covenants of Human Rights regulate the self-determination as one of the fundamental human rights. Interestingly, the view of international jurists follows the standpoint of their States in respect of self-determination, namely the majority of lawyers from West-European countries regards the self-determination as purely political principle, while the experts of Non-aligned and socialist countries believe that self-determination is legal rule. This latter standpoint is admitted now by more Western jurists and this is a dominant view in the legal literature in Latin America too.

According to the resolutions of the General Assembly and the prevailing positions in the jurisprudence, the legal content of the right of self-determination involves the right of secession or of the establishment of an independent State. This meaning is in contradiction with the principle of territorial integrity which is binding international norm. The collision of these two legal principles is not possible to solve within law and for this reason, a number of experts distinguish between lawful and illegal secession and they are of opinion that the secession of colonial peoples is the only lawful one. This view is in contradiction with the principle of equality. If the right of self-determination exists, so it applies to all existing peoples and nations. The practice of States accepts the fights of colonial peoples as lawful only, in other cases share a very strange point of view to solve the contradiction between self-determination and territorial integrity of States: if the struggle of a people is successful (e.g. in the case of Bangla Desh) so the self-determination will be recognized, but in case of an unsuccessful struggle (e.g. Biafra c. Nigeria) the community of States regards the principle of territorial integrity prevails, that is the stronger has always the truth.